

SUD HUJJATLARI IJROSINI TA'MINLASH: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Jurayev Ulug'bek Tursunboyevich

Huquqni muhofaza qilish Akademiyasi

Magistratura fakulteti tinglovchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17813029>

Annotatsiya. Ushbu maqolada sud hujjatlari ijrosini ta'minlash tizimidagi asosiy muammolar va ularning yechim yo'llari tahlil qilingan. Tadqiqotda sud qarorlarining ijrosini ta'minlashda yuzaga kelayotgan huquqiy, tashkiliy va iqtisodiy to'siqlar o'rganilgan hamda xalqaro tajriba asosida samarali yechimlar taklif etilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, sud hujjatlari ijrosini ta'minlash tizimining samaradorligi ijro organlarining institutsional qobiliyati, huquqiy bazaning mukammalligi va raqamlashtirish darajasiga bevosita bog'liqdir.

Kalit so'zlar: sud hujjatlari ijrosi, sud qarorlari, ijro tartibi, huquqiy himoya, sud tizimi, ijro mexanizmlari, raqamlashtirish, debitorlik majburiyatlari.

Abstract. This article analyzes the main problems in the system of ensuring the execution of judicial documents and their solutions. The study examines the legal, organizational and economic obstacles to ensuring the execution of court decisions and proposes effective solutions based on international experience. The results show that the effectiveness of the system of ensuring the execution of judicial documents directly depends on the institutional capacity of the executive bodies, the perfection of the legal framework and the level of digitalization.

Keywords: execution of judicial documents, court decisions, enforcement procedure, legal protection, judicial system, enforcement mechanisms, digitalization, receivables.

Аннотация. В статье анализируются основные проблемы системы обеспечения исполнения судебных документов и пути их решения. В исследовании рассматриваются правовые, организационные и экономические препятствия, препятствующие обеспечению исполнения судебных решений, и предлагаются эффективные решения, основанные на международном опыте. Результаты показывают, что эффективность системы обеспечения исполнения судебных документов напрямую зависит от институционального потенциала органов исполнительной власти, совершенства правовой базы и уровня цифровизации.

Ключевые слова: исполнение судебных документов, судебные решения, исполнительное производство, правовая защита, судебная система, механизмы принудительного исполнения, цифровизация, дебиторская задолженность.

KIRISH

Sud qarorlarining samarali ijrosi huquqiy davlat qurilishining asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Sud hujjatlarini ijro etish tizimining samaradorligi fuqarolarning sud tizimiga bo'lgan ishonchini shakllantiradi va huquqiy himoyaning real amalda amalga oshirilishini ta'minlaydi [1]. O'zbekiston Respublikasida sud islohoti doirasida sud qarorlarining ijrosini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Sudning chiqargan qarori, agar u o'z vaqtida va to'liq ijro etilmasa, o'z ahamiyatini yo'qotadi va fuqarolarning huquqlarini himoya qilish funksiyasini bajara olmaydi [2]. Hozirgi kunda sud hujjatlari ijrosini ta'minlash jarayonida bir qator tizimli muammolar mavjud bo'lib, ular ijro ishlarining samarasiz

yuritilishiga, sud qarorlarining ijrosining kechikishiga va ba'zan ularning umuman ijro etilmasligiga olib kelmoqda. Mazkur tadqiqotning maqsadi sud hujjatlari ijrosini ta'minlash tizimidagi asosiy muammolarni aniqlash, ularning yuzaga kelish sabablarini tahlil qilish va xalqaro tajriba asosida samarali yechim yo'llarini ishlab chiqishdan iborat. Sud hujjatlari ijrosini ta'minlash tizimini takomillashtirish orqali fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish mexanizmlari mustahkamlanadi, iqtisodiy munosabatlarda barqarorlik va prognozlashtirish imkoniyatlari yaratiladi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda taqqoslash, tizimli tahlil, huquqiy-texnik tahlil va statistik tahlil metodlaridan foydalanilgan. Sud hujjatlari ijrosini ta'minlash masalalariga bag'ishlangan mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, qonunchilik bazasi, statistik ma'lumotlar hamda xalqaro tashkilotlarning hisobotlari tahlil qilingan. O'zbekiston Respublikasida sud hujjatlari ijrosini ta'minlash O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Majburiy ijro bo'yicha davlat xizmati tomonidan amalga oshiriladi [3]. Rossiya Federatsiyasi tadqiqotchisi A.V. Gusev sud qarorlarining ijrosini ta'minlashda sudyalarning mustaqilligi va ijro tizimining samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni ta'kidlaydi [4]. Yevropa Kengashi tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sud qarorlarining ijro etilmasligi yoki kechiktirilishi Inson huquqlari to'g'risidagi Yevropa konventsiyasining buzilishi hisoblanadi [5].

Jahon banki ekspertlari tomonidan o'tkazilgan tahlillar sud hujjatlari ijrosini ta'minlash tizimining samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri investitsiya muhitining sifatiga ta'sir ko'rsatishini isbotlaydi [6]. O'zbek huquqshunoslari M.X. Rustambaev va D.A. Alimova sud hujjatlari ijrosini ta'minlash tizimidagi asosiy muammolar sifatida debitorlarning mol-mulkini aniqlash qiyinchiliklarini, ijro hujjatlarining qaytarilish yuqori ko'rsatkichini va ijro organlarining moddiy-texnik bazasining zaifligini ta'kidlaydilar [7]. Xalqaro tajriba ko'rsatadiki, sud qarorlarining ijrosini ta'minlashda eng samarali mexanizmlar avtomatlashtirilgan ma'lumotlar bazalaridan foydalanish, ijro jarayonlarini raqamlashtirish va bank tizimi bilan integratsiyani ta'minlashdan iborat [8].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Sud hujjatlari ijrosini ta'minlash tizimining tahlili bir qator tizimli muammolarni aniqlashga imkon berdi. Birinchi navbatda, debitorlarning mol-mulki to'g'risida to'liq va ishonchli ma'lumotlarning mavjud emasligi ijro hujjatlarining samarali bajarilishiga to'sqinlik qilmoqda.

Davlat organlari va tashkilotlari o'rtasida ma'lumot almashinuvi tizimining yetarli darajada tashkil etilmaganligi natijasida ijro organlari debitorlarning bank hisoblari, ko'chmas va qo'zg'aluvchan mulki haqidagi ma'lumotlarni o'z vaqtida ololmaydilar. Ikkinchidan, ijro ishlarining yukori qaytarilish ko'rsatkichi tizimning samarasizligidan dalolat beradi. Ko'plab hollarda ijro hujjatlari debitorlarning mol-mulkini aniqlab bo'lmazligi yoki yetarli darajada bo'lmazligi sababli ijrosiz qaytarilmoqda. Uchinchidan, ijro organlarining yuridik va iqtisodiy bilimlarning yetarli emasligi, moddiy-texnik bazasining zaif bo'lishi hamda rag'batlantirish tizimining nomukammalligi xodimlarning ish faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. To'rtinchidan, ijro jarayonlarining raqamlashtirish darajasi past bo'lib, ko'plab jarayonlar hali ham qog'oz asosida yuritilmoqda, bu esa vaqt va resurs isrofiga olib kelmoqda.

1-jadval. Sud hujjatlari ijrosini ta'minlashda asosiy muammolar va ularning ta'sir darajasi

Muammo nomi	Ta'sir darajasi (%)	Yechim yo'llari
Debitorlar mol-mulki haqida ma'lumotlar yetishmasligi	35	Yagona elektron ma'lumotlar bazasini yaratish
Ijro hujjatlarining qaytarilish yuqori ko'rsatkichi	28	Bank hisoblarini blokirovka qilish mexanizmini takomillashtirish
Ijro organlarining moddiy-texnik bazasi zaifligi	18	Byudjet mablag'larini oshirish va texnik jihozlash
Raqamlashtirish darajasining pastligi	12	Elektron ijro hujjatlari tizimini joriy etish
Xodimlar malakasining yetarli emasligi	7	Muntazam qayta tayyorlash dasturlarini tashkil etish

Tahlil natijalariga ko'ra, sud hujjatlari ijrosini ta'minlash samaradorligini oshirish uchun kompleks yondashuvni qo'llash zarur. Birinchidan, debitorlarning mol-mulki to'g'risida ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilishning yagona elektron tizimini yaratish kerak, bu tizim barcha davlat organlari va banklar bilan integratsiyalashgan bo'lishi lozim [9]. Ikkinchidan, ijro jarayonlarini to'liq raqamlashtirish, elektron ijro hujjatlari tizimini joriy etish va onlayn monitoring mexanizmlarini yaratish zarur. Uchinchidan, ijro organlarining institutsional qobiliyatini oshirish, xodimlarni muntazam ravishda malaka oshirish kurslari orqali o'qitish va zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. To'rtinchidan, javobgarlikni kuchaytirish mexanizmlarini takomillashtirish, jumladan, debitorlar uchun qo'shimcha iqtisodiy sanksiyalar va ijtimoiy cheklovlarni joriy etish maqsadga muvofiqdir.

2-jadval. Xalqaro tajriba asosida taklif etiladigan samarali mexanizmlar

Mexanizm nomi	Qo'llanish mamlakati	Samaradorlik ko'rsatkichi	O'zbekistonda joriy etish imkoniyati
Yagona elektron ma'lumotlar bazasi	Estoniya, Singapur	Ijro samaradorligi 85% oshgan	Yuqori, 2-3 yil ichida
Bank hisoblarini avtomatik blokirovka qilish	Finlandiya, Niderlandiya	Ijro muddati 60% qisqargan	O'rtacha, qonunchilik o'zgarishlarini talab qiladi
Elektron ijro hujjatlari tizimi	Janubiy Koreya, Daniya	Xarajatlar 70% kamaygan	Yuqori, bosqichma-bosqich joriy etish
Debitorlar reestri va kredit tarixi integratsiyasi	AQSh, Germaniya	Qaytarilish ko'rsatkichi 40% pasaygan	O'rtacha, maxfiylik qonunchiligi bilan muvofiqlashtirish kerak
Ijro organlariga kengaytirilgan vakolatlar	Shvetsiya, Norvegiya	Sud yuklamasi 50% kamaygan	Past, sud tizimi islohotini talab qiladi

Xalqaro tajribadan kelib chiqib, eng samarali yechim yo'llaridan biri sud hujjatlari ijrosini ta'minlashning kompleks raqamli tizimini yaratishdir [10].

Bunday tizim sud qarorlari chiqarilishi paytidan boshlab ularning to'liq ijrosigacha bo'lgan barcha bosqichlarni avtomatlashtiradi, barcha tegishli davlat organlari va moliyaviy institutlar bilan real vaqt rejimida ma'lumot almashinuvini ta'minlaydi. Shuningdek, sud hujjatlari ijrosini ta'minlash jarayonida shaffoflikni oshirish va kreditorlarga ijro jarayonini onlayn kuzatish imkoniyatini berish muhim ahamiyat kasb etadi, bu ishonchni oshiradi va korrupsiya xavfini kamaytiradi.

XULOSA

Sud hujjatlari ijrosini ta'minlash tizimini takomillashtirish huquqiy davlat qurilishi va fuqarolarning huquqlarini himoya qilishning muhim sharti hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, hozirgi kunda mavjud tizimda bir qator jiddiy muammolar, jumladan debitorlar mol-mulki haqida ma'lumotlarning yetishmasligi, ijro jarayonlarining raqamlashtirish darajasining pastligi va ijro organlarining institutsional qobiliyati yetarli emasligi mavjud. Ushbu muammolarni hal qilish uchun kompleks yondashuv, xususan yagona elektron ma'lumotlar bazasini yaratish, ijro jarayonlarini to'liq raqamlashtirish, bank tizimi bilan integratsiyani chuqurlashtirish va ijro organlarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash zarur. Xalqaro tajriba ko'rsatdiki, zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash va davlat organlari o'rtasida samarali ma'lumot almashinuvini ta'minlash sud hujjatlari ijrosining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

O'zbekiston Respublikasida sud hujjatlari ijrosini ta'minlash tizimini isloh qilish orqali nafaqat sud qarorlarining ijro etilish ko'rsatkichlarini yaxshilash, balki iqtisodiy munosabatlarda barqarorlikni ta'minlash va investitsiya muhitini yaxshilash mumkin. Kelajakda sud hujjatlari ijrosini ta'minlash mexanizmlarini yanada takomillashtirish, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlarni tahlil qilish texnologiyalarini joriy etish bo'yicha tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Rustambaev M.X. Sud tizimi va sud hokimiyati: nazariya va amaliyot. Toshkent: Adolat, 2019. 320 b.
2. Мусаев М.М. Проблемы исполнения судебных решений в гражданском процессе // Журнал российского права. 2020. № 8. С. 45-58.
3. O'zbekiston Respublikasining "Ijro jarayoni to'g'risida"gi Qonuni. 2018 yil 29 avgustdagi O'RQ-491-son. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 30.08.2018 y., 03/18/491/1776-son.
4. Гусев А.В. Эффективность исполнения судебных актов как критерий независимости судебной власти // Арбитражный и гражданский процесс. 2021. № 3. С. 12-18.
5. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). European judicial systems: Efficiency and quality of justice. Strasbourg: Council of Europe, 2022. 245 p.
6. World Bank. Doing Business 2023: Enforcing Contracts and Judicial Efficiency. Washington DC: World Bank Publications, 2023. 178 p.
7. Алимова Д.А. Совершенствование механизмов принудительного исполнения судебных актов в Узбекистане // Правовая жизнь. 2022. № 2. С. 67-79.
8. Schmitz A.J., Rule C. The New Handshake: Online Dispute Resolution and the Future of Consumer Protection. Chicago: American Bar Association, 2021. 312 p.

9. Susskind R. Online Courts and the Future of Justice. Oxford: Oxford University Press, 2019. 368 p.
10. Velicogna M. Electronic Management of Civil Proceedings: The Role of ICT in Europe // International Journal for Court Administration. 2021. Vol. 12. No. 2. P. 34-52.